

לראות בטוב ה' בארץ חיים

הרב יואל מנוביץ'

ראש הישיבה

לְדוֹד ה' אֹרֵי וְיִשְׁעֵי מִמִּי אֵיֶדָא ה' מְעוֹז חַיִּי מִמִּי אֶפְחָד. בְּקֶרֶב
עָלִי מְרַעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרֵי צָרִי וְאֵיבֵי לִי הֵמָּה כְּשִׁלּוֹ וְנִפְלוּ. אִם
תִּחְנֶנּה עָלִי מִחֲנֶנּה לֹא יִירָא לְבִי אִם תִּקּוּם עָלִי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי
בוֹטָח. אַחַת שְׁאַלְתִּי מֵאַתְּ ה' אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' כֹּל יְמֵי
חַיִּי לְחַזוֹת בְּנַעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלוֹ. כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֶכֶה בְּיוֹם רָעָה
יִסְתַּרְנִי בְּסֶתֶר אֶהְלֹךְ בְּצוּר יְרוּמָמַנִי. וְעַתָּה יְרוּם רֵאשִׁי עַל אֵיבֵי
סְבִיבוֹתַי וְאֲזַבְּחָהּ בְּאֶהְלוֹ זְבַחַי תְּרוּעָה אֲשִׁירָה וְאֲזַמְּרָה לָהּ. שְׁמַע
ה' קוֹלִי אֶקְרָא וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי. לֵךְ אָמַר לְבִי בְּקִשׁוֹ פָּנֵי אֶת פְּנֵיךָ ה'
אֲבַקֵּשׁ. אֵל תִּסְתַּר פְּנֵיךָ מִמֶּנִּי אֵל תֵּט בְּאַף עֲבָדְךָ עֲזַרְתִּי הֵייתָ אֵל
תִּטְשֵׁנִי וְאֵל תַּעֲזֹבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעֵי. כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יִאֲסֹפֵנִי.
הוֹרֵנִי ה' דְּרָכְךָ וְנַחֲנִי בְּאַרְחַ מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹדְרִי. אֵל תִּתְּנֵנִי בְּנַפְשׁ
צָרִי כִּי קָמוּ בִי עֲדֵי שֶׁקֶר וַיִּפַּח חֶמְסוֹ. לוֹלֵא הָאֲמַנְתִּי לְרֵאוֹת בְּטוֹב
ה' בְּאַרְצֵ חַיִּים. קוּוֹה אֵל ה' חֲזַק וַיֵּאֱמֶץ לְבָבְךָ וְקוּוֹה אֵל ה'.

תהילים, מזמור כ"ז

להרגיש את חודש אלול

מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים נוהגים בני עדות המזרח להשכים באשמורת הבוקר לאמירת סליחות. אמירת הסליחות בשעות הקטנות של הלילה או בשעות

המוקדמות של הבוקר, מותירה רושם של חגיגות וציפייה. חוט של התחדשות ורעננות נמשך מניגוני הסליחות על פני החודש. לעומתם בני אשכנז לא נהגו להשכים מראש חודש אלול לאמירת סליחות; לדידם אין בין חודש אלול לשאר חודשי השנה אלא אמירת מזמור כ"ז בתהילים פעמיים ביום, ותקיעת שופר בסיום תפילת שחרית רמז ל"עורו עורו ישנים משינתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם; וּחִפְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׁיכֶם וְחִזְרוּ בְּתַשׁוּבָה" (הלכות תשובה לרמב"ם ג, ז).

המקור לאמירת המזמור בימים אלו נמצא בכתבי החיד"א (מורה אצבע, לז): "מנהג טוב לומר 'לדוד ה' אורי וישעי' אחר כל תפילה, אף בכל ימות השנה, ובפרט מראש חודש אלול ועד הושענה רבה". מדבריו עולה שראוי לומר מזמור זה בכל ימות השנה, וכך נוהגים רבים מבני ספרד. יחד עם זאת מדגיש הרב החיד"א שיש מעלה מיוחדת באמירת מזמור זה בימי הסליחות והרחמים עד הושענה רבה. וכך נוהגים בקהילות אשכנז, כמו שכתב המשנה ברורה:

נוהגין במדינתנו מראש חודש אלול עד יום הכיפורים לומר בכל יום אחר גמר התפילה מזמור "לדוד ד' אורי" כו' בוקר וערב, ואומרים אחריו קדיש. ואנו נוהגין לומר עד שמיני עצרת ועד בכלל.

(סימן תקפא א סק"ט ב)

מדוע אומרים מזמור זה בחודש אלול? במדרש 'שחר טוב' מובאים רמזים במזמור המתקשרים לתקופה זו: "'אורי' בראש השנה ו-'ישעי' ביום הכיפורים, ובהמשך 'כי יצפנני בסכה' שהוא רמז לסוכות, 'ממי אירא' - רמז להושענא רבה". בספרי מנהגים כתבו רמז נוסף המתקשר גם לאלול, "לולא האמנתי לראות בשוב ה' בארץ חיים" (תהילים כז, יג), "לולא" אותיות אלול.

שני טעמים אלו לא מבארים בצורה מלאה מדוע שייך המזמור לימים אלו, הרי רמזים בפסוקים וחילופי אותיות שמתקשרים לזמן ניתן למצוא במזמורים נוספים, והשאלה בעינה עומדת - מה הקשר בין המזמור לבין ימי אלול והימים הנוראים?

אחת שאלתי

המזמור פותח באמירה של אדם הנמצא בשיאו: "לְדָוִד, ה' אֹרִי וְיִשְׁעֵי מִמִּי אֵיךָ, ה' מְעוֹז חַיִּי, מִמִּי אֶפְחָד". האור הוא ביטוי משמעותי המסמל את הטוב, את החיים. אנו רגילים לכתוב אחר שמו של אדם נ"י, כיוון שאורו של אדם הוא מהותו. הביטוי השגור על לשוננו: "דברים מאירים" מבטא אמירת דברים הגיוניים וראויים, להבדיל אדם שנסתלק מן העולם, שכביכול כבה אורו-נרו. כאשר דוד המלך אומר שה' הוא האור שלו, הוא בעצם אומר שה' הוא הכול בשבילו, כיוון שה' הוא הכול בשבילו

אין לו סיבה לפחד. "ה' מעוז חיי ממי אֶפְחָד" המעוז הוא מקור-כח, הגנה, יציבות ושלווה. אפילו בצליל של המילה ניתן לשמוע נוכחות ועצמה. הנביא אומר "ביום קחתי מהם את מעוזם מְשׁוֹשׁ תִּפְאַרְתָּם" (יחזקאל כד, כה), המעוז הוא משוש תפארתם. דוד המלך את כל אלו שואב מהקב"ה. המסקנה המתבקשת היא: "בקרוב עלי מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי - המה כשלו ונפלו, אם תחנה עלי מחנה - לא יירא לבי".

הביטחון והאמונה בפתיחת המזמור מזכירים פרק אחר מתהילים, אותו אנו אומרים בכל בוקר בתפילת שחרית: "אֵלֶּה בְּרֻכָב וְאֵלֶּה בְּסוּסִים וְאֶנְחֵנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכֵּר. הַמָּה כָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאֶנְחֵנוּ קָמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד". (תהילים כ', ח-י). בשני המזמורים אנחנו: בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכֵּר, והם: "כשלו ונפלו" או "כרעו ונפלו".

בהמשך המזמור, מתוך הבטחון בה' מגיע דוד לשיא, בקשה אחת ויחידה בפיו: "אֶחָת שְׁאַלְתִּי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֶבְקֵשׁ שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' כֹּל יְמֵי חַיֵּי לַחַזוֹת בְּנֶעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ". לכאורה ניתן היה לסיים כאן את המזמור בסיום אידיאלי שלם של הציפיה לחיים שלווים של "לחזות בנעם ה'". אולם בהמשך הפסוקים עולה שאלה ביחס אל אותה בקשה, כך ממשיך המזמור:

אֶחָת שְׁאַלְתִּי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֶבְקֵשׁ שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' כֹּל-יְמֵי חַיֵּי לַחַזוֹת בְּנֶעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ. כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסִכָּה בְּיוֹם רָעָה יִסְתַּרְנִי בְּסִתְרֵי אֹהֶל; בְּצוּר, יְרוּמְמֵנִי. וְעַתָּה יְרוֹם רֵאשִׁי, עַל אֵיבֵי סְבִיבוֹתַי, אֲזַבְּחָה בְּאֹהֶל, וְזָכַחַי תְּרוּעָה; אֲשִׁירָה וְאֲזַמְרָה, ל-ה'. שְׁמַע ה' קוֹלִי אֶקְרָא וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי. לֵךְ אָמַר לְבִי בְקִשׁוּ פְּנֵי אֶת-פְּנֵיךָ ה' אֶבְקֵשׁ. אֶל-תִּסְתַּר פְּנֵיךָ מִמֶּנִּי-אֶל תֵּט בְּאֵף עֲבֹדְךָ: עֲזַרְתִּי הֵייתָ אֶל תִּטְשֵׁנִי וְאֶל תַּעֲזֹבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. כִּי-אֲבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יִאֲסֹפֵנִי. הוֹרֵנִי ה' דְּרָכְךָ: וְנַחֲנִי בְּאַרְחַ מִישׁוּר לְמַעַן, שׁוֹרְרֵי. אֶל תִּתְּנֵנִי בְּגִפְשׁ צָרֵי וְגו'

(מזמור כז, ד-יב)

בתחילה מבקש דוד בקשה אחת - "אֶחָת שְׁאַלְתִּי" - אולם בפסוקים שלאחר מכן הוא מוסיף בקשות רבות נוספות. האם דוד מנצל את ההזדמנות של הבקשה האחת, ומבקש בעטייה ללא הגבלה? המדרש בילקוט שמעוני מתייחס לשאלה זו:

אחת שאלתי אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד, בתחילה אתה אומר אחת שאלתי, ואחר כך אתה שואל כמה שאלות, שנאמר, שבתִּי בבית ה' וגו'. אמר לו, ריבוננו של עולם ממך למדתי, לא יהא העבד שווה לרבו. בתחילה לא באת עלי באחת שנאמר (דברים, י, יב), ועתה ישראל מה ה' שאל מעימך כי אם ליראה את ה', ואחר כך פתחת עלינו במצוות הרבה, שנאמר, ללכת בכול דרכיו ולאבהה אותו וגו'. הוי דיו לעבד שיהא כרבו.

(ילקוט שמעוני תשו)

שואל הקב"ה את דוד, אתה אומר בקשה אחת ובסוף מבקש בקשות רבות? עונה לו דוד, ממך למדתי! גם אתה ריבוננו של עולם באת עלינו באחת שנאמר: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׂאל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירָאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים י, יב) ובסוף באת עלינו ב613 מצוות, כשם שאתה ריבוננו של עולם עשית לי טריק, גם אני עשיתי לך...

הייתכן שזו תשובת המדרש?

הסבר הדבר פשוט, מצד האמת, הדרישה של ה' היא באמת דרישה אחת, כי הדברים אחוזים זה בזה, כדי שנוכל להגיע ליראת ה' שעליה מדבר הפסוק, אנחנו צריכים לעבור בדרך תרי"ג מצוות. אם כן, על פי המדרש דוד המלך הלך בדרכו של הקב"ה, לכן הוא ביקש בקשה אחת: "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתני בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו". אבל בשביל שיוכל להגיע לרמת הבקשה הראשונה, הוא צריך את הבקשות האחרות. אנחנו חיים בעולם מורכב, עולם שיש בו יצרים ותאוות שמקשים עלינו לדבוק בה'. ואצל דוד, קורות חייו המסובכים הקשו עוד יותר מן המעכבים הרגילים הטרוויאליים, ולכן הוא הוסיף בקשות, כשבצעם, הבקשות האחרונות צרורות בבקשה האחת, הראשונה.

את פניך ה' אבקש

אני רוצה לעמוד על פסוק נוסף שיש בו קושי גדול, ובהבנתו טמון המפתח להבנת הקשר בין המזמור לבין חודש אלול. בפסוק ח' נאמר: "לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש". הפסוק קשה להבנה, התחביר בו לא ברור, לא מובן מי המבקש? ומה הוא מבקש? עיקר הקושי הוא במלות האמצע - "בקשו פני" - שמחברות בין שני חלקיו - "לך אמר לבי", "את פניך ה' אבקש" - ישנו לכאורה כשל תחבירי בלשון בין הגופים, האם "בקשו פני" מוסב על הדובר עצמו האומר "לך אמר לבי", הרי הוא אומר במפורש "את פניך ה' אבקש". גם אם נדחק ונגיד ש"פני" מדבר על "פני ה'" לא מובן הצורך בחזרה מלבד עצם הקושי של השימוש באותו משפט בשני גופים.

המלבי"ם בפירושו לספר תהילים מרגיש בקשיים ומסביר כך את הפסוק:

לך אמר לבי, ר"ל הגם שבפי אני מבקש ענינים אחרים, הצלה מהאויב וכדומה, הלא "לבי" כבר "אמר לך" את עיקר בקשתי, לבי אמר לך, כי "בקשו פני את פניך ה'", זאת "אבקש", רק "זאת אבקש" והיא עיקר בקשתי 'שפני יבקשו את פניך', שפני לא יבקשו שום דבר רק השגת פניך, שהוא הדבקות וההשגה של פני ה', והיא כל מגמתי, וא"כ.

דוד פונה לריבונו של עולם ואומר לו: אתה יודע מה באמת בליבי, גם כשבפי - בחיצוניות שלי - אני עוסק בדברים אחרים, מבקש בקשות שונות, אתה "יודע תעלומות", הבט ללב ואל תפן לחיצוניות שלי. דוד המלך מוסיף ואומר, גם אם בקשת הפנים לא מחוורת ונראית כבקשות רבות, הבקשות האלה הן לא העיקר, כי באמת בפנימיותי, אני מבקש בקשה אחת והיא את פני ה'. כל אותם בקשות הן אך לבושים לבקשה הגדולה הזו. וזהו גם עיקר הבקשה, שהמגמה תראה בצורה ברורה גם בבקשות עצמם. "אַת פָּנֶיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ" - הבקשה האמתית היא המגמה ואומר חיי.

זה מסביר גם את סוף המזמור - דוד מבקש: "קוּה אֶל ה' חֲזַק וַיֵּאמֶר לִבִּי וְקוּה אֶל ה'", יש כאן לכאורה כפילות. על פי הסברנו ניתן לראות כאן סיום המהווה סיכום של המזמור "וְקוּה אֶל ה'" זו המגמה והידיעה מה ליבי רוצה - ומה נשמתי שואפת. אבל העולם מורכב והשאיפות לא בקלות מתממשות במציאות, הקבלות שקבלתי על עצמי באלול בשנה שעברה, בכל ליבי קבלתי על עצמי אבל... צריך חזק ויאמץ וזה לא תמיד התממש, לעיתים הפה ולב לא היו בתיאום, ולכן צריך שוב "וְקוּה אֶל ה'".

זהו הרעיון של ראש-השנה. בראש-השנה לא מתוודים על חטאים, אלא ממליכים עלינו את הקב"ה. אנחנו מכוונים את עצמנו למה שהלב שלנו רוצה באמת, "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך בהר ציון משכן כבודך וידע כל פעול כי אתה פעלתו וידע כל יצור כי אתה יצרתו".

איפוס כוונות

אך מה עושים כאשר התברברנו? שכחנו מאיפה באנו ולאן אנחנו הולכים? הדבר דומה ליחידה מובחרת היוצאת לשטח בשעות הלילה, כמובן שההכנה הראשונית מאד חשובה כגון: לשנן את הצירים, לדעת את הכיוונים, לדעת מאיפה באנו ולאן אנו הולכים, זהו ראש השנה שבו אנו לומדים לאן עלינו לכוון - "קוּה אֶל ה'" ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך. אבל בפעל היחידה התברברה, הלכה לאיבוד. הדבר הנכון לעשות הוא לעצור במקום בו הם נמצאים, ולחכות שיאיר השחר. כך הדבר גם אצל אדם שאיבד את כיוונו בחייו, הוא צריך לעצור ולהתאפס על עצמו. זהו יום הכיפורים. אחרי שבראש השנה שננו את הכיוון הכללי, מגיע יום הכיפורים ומאפס, מנקה ומטהר את כל אלה שאיבדו את הדרך. ולאחר שהבנים האבודים עצרו והתאפסו על עצמם ביום הכיפורים, הם לא מפחדים לצאת ולהסתער על החיים במוצאי יום הכיפורים, בבניית הסוכה, בקניית ארבעת המינים, "וְשִׁמְחֶתָּ בְּחַגֵּךְ", חג האסיף חג שכולו חיבור לטבע. אחרי השיבה לחיים יש הזדמנות שנייה להגיע ליעד אליו יצאנו בראש השנה, להזדמנות השנייה הזאת קוראים 'הושענא רבה', 'יום הפיתקאות', היום בו נחתם הדין. שוב לובש הש"ץ קיטל, שוב מנגנים מנגינות הימים

הנוראים, יש התוקעים בשופר בין הקפה להקפה בהושענות, אבל הפעם הבחינה היא שונה, לא דין של יום הכיפורים - יום של עצירת החיים, אלא מבחן על היכולת ליישם במציאות המורכבת, מתוך "וְשִׂמְחֵת בְּחַגְגְךָ".

לראות בטוב ה' בארץ חיים

הסיבה שאנחנו אומרים מזמור זה מראש חודש אלול עד הושענא רבה היא משום שאנחנו מאמינים שניתן לראות את ה' בארץ חיים, לראות את ה' בתוך המציאות על אף כל הקשיים שלנו. העובדה שאני מאמין שניתן לראות את ריבוננו של עולם במציאות המורכבת שלנו נותנת לי את הכוח להתמודד שוב, ולנסות שוב להגיע ליעד. רעיון זה מובע ברמז ש"לולא" אותיות 'אלול'. אלה המאמינים שניתן לראות את ה', הם אלה שיכולים לזכות לחזור בתשובה, להתמודד עם הקשיים ולנצחם בימי אלול.

אם כן דברי חז"ל מדויקים להפליא. "אורי" - זהו ראש השנה, היום שבו אנחנו מבינים מהו הכיוון שאליו צריכים ללכת. אבל אם טעינו ואנחנו מחוסרי כיוון ולא יודעים מה מימיננו ומה משמאלנו - צריך יחידת חילוץ שתוציא אותנו. ליחידת החילוץ קוראים "וישע" - זה יום הכיפורים. אבל אנחנו סיירת, אנחנו חוזרים שוב לוואדי, והפעם נצא משם ונסיים את מסלול הניווט, כי אנחנו לא פוחדים ומאמינים שניתן לראות את ה' בארץ חיים. "ממי איך" - זה הושענא רבה. אנחנו עוד פעם נכנסים לחיים, עוד פעם נלך בשמחה לחג הסוכות, לאכילה ושתייה, נקדש את החיים ונרומם אותם.

נסיים בפסקה של הרב המסכמת את מה שאמרנו:

התשובה וכל ההליכות המעשיות שלה, עם הרוח הכללית השולטת בעיקרה בימים המיוחדים לתשובה עם גודל התועלת שלה לזכך את הנפשות, לעדן את הרוח ולטהר את המעשים מכעורם, היא מוכרחת להיות סופגת עמה איזו חולשה, שלא נמלט ממנה אפילו הגבור שבגבורים. כשמקמצים את הרצון, כשכופפים את עז החיים ע"י הסלידה הפנימית, והנטייה לשוב מכל חטא, מתקמץ ג"כ הרצון של הטוב, ועז החיים הטהורים מתחלש גם הוא. נמצא האדם סובל מטהרתו המוסרית חולשה כזאת, שסובל חולה שהתרפא ע"י הזרמה אלקטרית חזקה, שאמנם גרשה את הארס שבמחלתו, אבל החלישה את הכח החי והבריא שבו. שבים, ע"כ, ימים של שמחת קדש, של חדות הנפש, לקומם את הרצון הטוב ועז החיים הטהור. אז תהיה התשובה שלמה.

(אורות התשובה ט, י)

הרב אומר שאנחנו צריכים לדעת שחלק מתהליך התשובה ממעט מכוחות הרצון, ועוצר את שטף החיים. בראש השנה אנחנו מבינים שהבקשה שלנו היא לראות את מלכות ה' בעולם, שזה הכיוון הכללי של חיינו. ביום הכיפורים אנחנו מתנקים ומתאפסים על עצמנו. אך הניקיון והחזרה בתשובה ממעטות מכוחות החיים. כדי שנוכל להחזיר אותם באים ימי השמחה - סוכות והושענא רבה, בהם אנחנו מסתערים בחזרה אל החיים, מתוך מגמה של קדושה וטהרה, ורק מתוך החיבור של כל מועדי ירח האיתנים צומחת תשובה שלמה ונכונה.

הרב יואל מנוביץ', ראש ישיבת הגולן